
ABD ve AB'NİN TÜRKİYE DEMOKRASİSİNE ETKİLERİ

Ramazan GÖZEN*

Türkiye'de demokrasi sürecinin başlangıç ve gelişiminin analizini yaparken bu süreçte rol oynayan faktörler bakımından dikkate almamız gereken iki boyut vardır. Bunlar ulusal/toplumsal dinamikler ve uluslararası/global dinamiklerdir. Her ülkede demokrasi esasen ilgili ülkenin kendi ulusal-toplumsal yapısının bir sonucu olarak gelişir ve yerleşir. Demokrasi rejiminin bir siyasi sistem olmanın ötesinde bir yaşama tarzı, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, sosyo-psikolojik ve hayata bakış felsefesi ve yöntemi olduğu dikkate alınır, bir ülkede demokrasinin başlaması ve gelişmesinin öncelikle ilgili ülkedeki toplumsal gelenek, kültür, doku ve davranışlara bağlı olduğunu kabul etmemiz gerekir.

Ancak, diğer tüm siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel olaylarda olduğu gibi, demokrasi sürecinin başlaması ve gelişmesinin ülkelerin içinde buldukları uluslararası ortam veya konjonktürle yakından ilgili olduğunu da hesaba katmak gerekir. Bir ülkenin içinde bulunduğu ve etkisi altında kaldığı uluslararası ilişkiler sistematığı ve yapısı, o ülkenin sadece dış politika davranışlarını değil aynı zamanda iç politika davranışlarını da değişik kanallar aracılığıyla ve şekillerde etkiler. Uluslararası ilişkiler sürecinin bir ülkenin iç politikasını etkilemesi, olumlu yönde yani demokratik sistemin yerleşmesi sürecine katkı yapmak şeklinde olabileceği gibi, olumsuz yönde yani tam tersine demokratik sistemi geciktirici veya engelleyici bir nitelik de taşıyabilir.

Uluslararası ilişkiler sistematığı ve yapısının demokrasinin gelişimine etkisi sadece dolaylı yollardan yani ilgili ülkenin ulusal aktörleri veya unsurları

---

* Doç. Dr.

aracılığıyla ve üzerinden oluşur. Dolayısıyla, uluslararası faktörlerin demokrasi üzerine etkisi, ulusal demokratik aktörleri ve süreçleri hareket geçirmek, teşvik etmek, kullanmak ve desteklemek yoluyla ortaya çıkar. Bu süreçte uluslararası sistem aktörleri ile ulusal sistem aktörleri arasında diyalog ve ilişki kaçınılmaz olarak gelişir.

Doğaldır ki, bir ülkedeki demokrasinin gelişmesinde uluslararası ilişkiler dinamiklerinin olumlu ya da olumsuz etkisinin olup olmayacağı, aynı zamanda uluslararası ilişkiler aktörlerinin/dış aktörlerin bir ülkede demokrasiyi ne kadar arzu edip etmedikleriyle yakından ilgilidir. Her uluslararası ilişkiler ortamı ve aktörü, demokrasi süreci konusunda bir kaygıya sahip olmayabilir; ya da olsa bile bu sürekli nitelikte ve kalıcı olmayabilir. Uluslararası aktörün reelpolitik anlayışının karakteristiği, onu demokrasi yanlısı olmak veya aleyhinde bir etki yapmak yönünde harekete geçirebilir.

ABD VE AB DIŞ POLİTİKALARINDA DEMOKRASİ RETORİĞİ VE GERÇEĞİ

Gerek ABD'nin gerekse bir kurum olarak AB veya tek tek üye ülkelerinin kendi ulusal düzenlerinde var olan demokrasi uygulamalarının dünya düzeyindeki en mükemmel şartlara sahip oldukları konusunda hiçbir şüphe yoktur elbette. Her ne kadar, demokrasi teorisyenleri ve entelektüelleri, bu ülkelerde bile demokrasinin tam anlamıyla işlemediği ya da değişen şartlar karşısında özellikle AB'de demokratikleşme sürecinde yeni gelişmeler olduğu yönünde görüşler ileri sürseler de,¹ dünya çapındaki diğer uygulamalarla karşılaştırıldığında, bu ülkeler hem tarihsel olarak hem de zamanımız açısından demokrasinin örnekleri olarak gösterilir.

İç dünyaları açısından büyük bir sorun olmadığı söylene de, bu ülkelerin dış politika uygulamalarının ve tecrübelerinin demokrasiye ne kadar uyumlu, istekli ve hassas oldukları tartışmalıdır. Yani; dünyada demokrasinin örneği olarak gösterilebilecek ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi Batılı ülkelerin bu sistemi dünyanın diğer bölgelerine yaymak konusunda ne kadar istekli veya yeterli olduklarını; özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek güçlenen AB ülkelerindeki demokrasi anlayışının, bu ülkelerin ve Birliğin dış politika uygulamalarına ne derecede yansıdığı veya yansiyebileceği tartışmaya açıktır.

ABD ve AB'nin demokrasinin dünya çapında yaygınlaşması konusundaki politikaları farklıdır. Bu farklılığı, her iki aktörün demokrasi bağlamındaki dış politikalarının ana felsefelerine veya paradigmalarına bakarak anlayabiliriz.

ABD dış politikası için demokrasi "bir amaç" olmaktan çok reelpolitik çıkarlarına uygun olmak üzere kullandığı bir "araçtır." Teorik açıdan bakıldığında, ABD dış politika geleneğinde demokrasiyi dünya çapında geliştirme amacının olduğu doğrudur. ABD akademik, entelektüel ve siyaset

¹ Örneğin, James Goodman, "The European Union: reconstituting democracy beyond the nation-state", Anthony McGrew (der.), **The Transformation of Democracy** (Milton Keynes: The Open University in association with Polity Press, 1997).

dünyasında oldukça yaygın olan İdealist okul, liberal değerler, insan hakları ve özgürlükleri gibi siyasi hedeflerin gerçekleşmesine büyük önem verir. Bu değerlerin ve hedeflerin tüm dünyada yaygınlaşması için çaba sarf etmeyi gerekli görür. Demokrasi bu değerlerin en önemlisi olarak kabul edilir.

Fakat İdealist okulun savunduğu ilkelerin ve değerlerin ABD dış politikasına hakim olduğunu söylemek mümkün değildir. Tam tersine, ABD yönetimleri ve hatta İdealist okulu benimsemiş olduğunu iddia eden liderler bile, dış politika uygulamalarında Realist okul anlayışına göre hareket etmişler, ABD çıkarları olarak özetlenebilecek olan reelpolitik anlayış her zaman üstün gelmiştir. Zira ABD yönetimleri, hem Soğuk Savaş boyunca hem de sonrasında demokratik olmayan ülkelerle oldukça iyi ilişkiler geliştirmişler, bu ülkelerdeki insan hakları ve özgürlükleri, piyasa ekonomisi, hukukun üstünlüğü, temsil ve meşruiyet gibi demokrasinin temel değerlerinin olmayışını bir "sorun" yapmamışlardır. Hatta, demokrasinin gelişme eğilimi gösterdiği ülkelerde sık sık görülen askeri darbelere, insan hakları ihlallerine, devletçi ekonomi uygulamalarına ve diğer birçok anti-demokratik gelişmelere karşı bir direniş göstermedikleri gibi, tam tersine hoşgörülü yaklaşmışlardır. ABD yönetimleri, İspanya, İtalya, Yunanistan, İran ve aşağıda daha detaylı inceleyeceğimiz Türkiye örneklerinde anti-demokratik kesimler ve hükümetlerle işbirliği içinde olmuşlardır.

ABD'nin demokrasiyi bir "araç" olarak görmesinin bir tezahürü olarak, bazı ülkelerde demokrasinin güçlenmesi ve gelişmesi yönünde destek verdiği ve katkı yaptığı da doğrudur.² Yukarıdaki tüm ülkelerde demokrasi yönündeki gelişmelerde ABD'nin dolaylı etkilerinin olduğunu kabul etmek gerekir. Burada paradoks gibi görünen durum gayet anlaşılabilir bir şeydir aslında: ABD, eğer reelpolitik çıkarlarına uygun geliyorsa ve hizmet ediyorsa, bir ülkede demokrasinin kurulmasına, gelişmesine ve güçlenmesine destek vermekten kaçınmaz. Seçimlerin yapılması, çok partili sistemin kurulması, liberal görüşe sahip aktörlerin desteklenmesi, piyasa ekonomisinin yerleşmesi gibi gelişmelere katkıda bulunur.

ABD açısından demokrasinin desteklenmesi veya desteklenmemesini belirleyen ana unsur ve sınır ölçüsü "istikrar" kavramı ya da algılamasıdır. Eğer bir ülkedeki demokratik gelişmeler, ABD'nin reelpolitik çıkarlarına hizmet etmeye "istikrarlı" bir şekilde devam ediyorsa, ortada bir problem yoktur; demokratik değerler sonuna kadar savunulmalı ve desteklenmelidir. Ama, eğer demokratik süreç ABD reelpolitikğine aykırı sonuçlar doğuruyor ve "istikrarsızlık" yaratıyorsa, bu durumda anti-demokratik uygulamalar "istikrar" adına ve uğruna destek verilir veya göz yumulur.

AB'nin demokrasi bağlamındaki dış politikasına gelince: Özellikle 1970'lerin ortalarından başlayarak ve 1980'ler boyunca AB'nin bir çok ül-

² Bu yönde bir çalışma: Robert Strausz-Hupe, *Democracy and American Foreign Policy: Reflections on the Legacy of Alexis de Tocqueville* (New Brunswick: Transaction Publishers, 1995).

kede demokrasinin gelişmesi yönünde kararlar aldığı ve uygulamalar yaptığı, AB dış politikasında demokrasinin önemli bir yer işgal ettiği bilinmektedir.³ Gerçekten, AB organları ve tek tek üye ülkeler, Yunanistan, İspanya, Portekiz ve Türkiye'de demokrasi konusunda oldukça hassas olmuşlardır. Son dönemde, Soğuk Savaştan diktatörlük ile çıkan Doğu, Orta ve Güney Avrupa ülkelerinde demokratik sistemlerin gelişmesinde AB'nin öncülük yaptığı açıkça görülmektedir. Her ne kadar bu dönüşümde ABD ve NATO'nun da bir şekilde etkisi ve rolü olmuşsa da, AB Kopenhag Kriterlerinin çok daha önemli payı olmuştur.

AB'nin demokrasi konusundaki hassasiyeti, kısaca "Güvenlik Toplumu" olarak isimlendirilen siyasi teori ya da felsefeye dayanmaktadır. AB'nin kuruluşundan itibaren oluşturmaya çalıştığı ama son dönemde daha da güçlü hale gelen Güvenlik Toplumu modelinin ana felsefesi ve temel paradigması, öncelikle ve özellikle Avrupa kıtasında ve çevresinde bir barış ve istikrar düzenini yaratmaktır. Güvenlik Toplumu kavramını, kısaca, "toplumlar içinde ve arasında çok yönlü ve düzeyli ilişkiler geliştirilmesi yoluyla barışın, istikrarın ve refahın olduğu demokratik toplum düzeni" şeklinde tanımlayabiliriz. Güvenlik Toplumu anlayışında, güvenlik, ekonomi, siyaset ve diğer ilgili konulara toplum seviyesinde bir bakış vardır. Toplumsal dinamiklere dayanan bir güvenlik ve devlet anlayışı...Toplumun devlete hakim ve üstün olduğu bir düzen...

AB'nin Güvenlik Toplumu modeli öncelikle Batı Avrupa'da uygulanmış, daha sonra genişleyerek doğu, kuzey ve güney yönüne sürekli genişlemiştir. AB genişledikçe aslında Güvenlik Toplumu'nun sınırları genişlemiştir. Herhangi bir Avrupa ülkesinin AB'ye üye olabilmesi için öncelikle Güvenlik Toplumu anlayışına uygun bir duruma gelmesi istenmiş, bu yönde ilgili ülkeye baskı ve yönlendirme yapılmıştır. Kopenhag Kriterleri, aslında bu Güvenlik Toplumu anlayışının bir başka ifadesidir. Aday ülkelere bu kriterlere uymasının istenmesi, Güvenlik Toplumu'nun bir üyesi haline gelmelerini sağlamak içindir. Diğer bir deyişle, AB'ye aday olmak ve en sonunda üye kabul edilmek, ilgili ülkede "Güvenlik Devleti" modelinden "Güvenlik Toplumu" modeline dönük bir felsefi değişimi kabul etmek ve bu yönde dönüşmek demektir.

AB'nin Güvenlik Toplumu anlayışı sadece aday olan ülkelere dönük değildir. Aynı zamanda AB etrafındaki coğrafyanın da bu anlayışa uygun hale getirilmesi hedeflenmektedir. Yani, AB, demokrasiyi ve ilgili değerleri sadece aday ülkelere değil, aday olması mümkün olmayan Kuzey Afrika, Ortadoğu, Kafkaslar, Orta Asya gibi AB'ye coğrafi ve tarihi olarak çok yakın olan ülkelere de görmek istemektedir. Çünkü, bu bölgelerdeki herhangi bir sorun veya istikrarsızlık eninde sonunda AB ülkelerinin kapılarını çalmakta, AB Güvenlik Toplumu'nun iç sistemini rahatsız etmektedir. İşte bu nedenle, AB özellikle 1990'larda bu bölgelerle çok sıkı mali, ekonomik, ticari ve stratejik ilişkiler geliştirmiştir. İkili veya çoklu ilişkiler aracılığıyla bu

³ Karen E. Smith, *European Union Foreign Policy in a Changing World* (Cambridge: Polity Press, 2003), Bölüm 6.

ülkelerde demokrasi ve barış yönünde yumuşak bir dönüşüm yapılması için çalışmıştır, hala çalışmaktadır. Bu amaçla ilgili ülkelerle ticaretin gelişmesi için imkanlar tanımakta, dış yardım yapmakta, insan haklarına vurgu yapmakta, sivil toplumun gelişmesi için teşvik etmekte, demokratik yöntemleri önermekte ve gerektiğinde bu değerlerin yerleşmesi için siyasi baskılar uygulamaktadır.

AB, bu süreçte, hiçbir şekilde ve şartta, Güvenlik Toplumunun oluşması için askeri ve şiddet yöntemlerinin kullanılmasını dikkate almamaktadır. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi, askeri yöntemler, Güvenlik Toplumunun oluşmasını sağlamadığı gibi, tam tersi bir gelişmeye yol açarak istikrar ve barışı daha da bozar. Zira, askeri rejimin, şiddetin, diktatörlüğün hakim olduğu toplumlarda sorunlar tartışılmıyor ve kalıcı olarak çözülemiyor. Açık toplum olmadığı için güvenlik de oluşmuyor. İkincisi, diyelim ki bu mümkün olsa bile, AB'nin ülkeleri dönüştürecek kadar büyük ve güçlü askeri mekanizması mevcut değil. AB'nin askeri ve savunma politikasının ve kapasitesinin henüz oluşmamış olması, dahası bu yöndeki isteklerin güçlü olmaması ve yeterli kaynakların bulunmaması nedeniyle AB'nin bu yönde bir politika izlemesi mümkün görülüyor.

Bu noktada ABD'nin daha avantajlı olduğu görülüyor. ABD'nin ülkeleri dönüştürme yöntemi, gerek sahip olduğu askeri kapasiteler, gerek reelpolitik anlayış ve aynı zamanda coğrafi uzaklığın getirdiği avantajlar nedeniyle, ABD'nin dış politikasında öncelikli hedef, askeri işbirlikleri kurarak ülkeleri demokratikleştirmeye çalışmaktır. Doğası gereği, ABD'nin devletler arası ilişkilerde daha çok önem verdiği, "Güvenlik Devleti" modelidir. ABD'nin, kendisi dışındaki dünyaya dönük politikasını "Güvenlik Devleti" anlayışı yönlendirir. Bosna, Afganistan ve Irak'a dönük dış politika örneklerine bakıldığında, bu ülkelerdeki çözümün öncelikle mevcut devleti yıkmak cezalandırmak ve ardından kendine uygun bir devlet yapılanması oluşturmak şeklinde olduğu görülür. Kısaca, "ulus yapma-nation building" şeklinde isimlendirilen yaklaşım. Diğer yandan, ABD bu tür askeri operasyonlarına destek verecek devletlere ihtiyaç duymaktadır. Bu tür devletlerle işbirliğinden büyük çıkarları vardır. Dolayısıyla ABD açısından bir ülkede demokrasinin olması her zaman askeri güce dayalı "Güvenlik Devletini" oluşturmayacağı için, demokrasinin varlığı veya yokluğu ikinci planda kalır. Bu durumu ABD'nin Irak savaşında Türkiye'ye bakışında açıkça gördük: ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz'in 1 Mart 2003 TBMM kararının ABD aleyhinde çıkmasının nedeni olarak Türkiye'deki askeri kesimi suçlaması ve gereğini yapmadıkları için askerleri eleştirmesi, ABD'nin Güvenlik Devleti bakışını desteklemektedir.

Şimdiye kadar ki görüşlerimizden AB'nin hatasız bir demokrasi yanlısı ve destekleyicisi gibi bir izlenim çıkmış olabilir, fakat bu doğru değildir. Zira, AB organlarının ve üyelerinin dış politikasında demokrasi bakımından bir çok problemlerin olduğunu da görmek ve kabul etmek gerekir. Hem tek tek AB ülkelerinin hem de genel olarak AB örgütünün, "kendisi dışındaki

dünyada" demokrasiyi önceleyen bir yaklaşım ve çabaya sahip olmadığını gösteren birçok örnekler mevcuttur. Özellikle Cezayir örneği çok çarpıcıdır. Fransa'nın Cezayir'e dönük politikası ve AB ülkelerinin bu konuda hassasiyet göstermemiş olmaları, AB açısından büyük bir hatadır. Aynı şekilde, 1980'li yıllarda AB ülkelerinin de Saddam Hüseyin'e destek vermiş olmaları ve hatta askeri ve ekonomik yardım yapmış olmaları, AB'nin demokrasi hanesine yazılacak kırık notlardır.

Bu noktada, ABD ve AB'nin Türkiye'de demokrasi sürecine bakışlarına geçebiliriz. Yukarıdaki genel ve teorik açıklamalar, bu konuda birçok ipucu ve çağrışımlar ortaya koymuş durumda. Bu perspektiften Türkiye konusuna daha somut bakmak kolaylaşmaktadır.

ABD VE AB'NİN TÜRK DEMOKRASİSİNE ETKİLERİ

Tarihsel açıdan baktığımızda, ABD ve AB'nin Türkiye'de demokrasinin başlaması ve gelişmesine farklı dönemlerde farklı etkiler yaptıkları ve bu etkilerin hem olumlu yönde hem de olumsuz yönde geliştiği görülür.

1930'daki Serbest Cumhuriyet Fırkası istisnası bir tarafa bırakılırsa, Türkiye'de demokratik prosedürlerin ilk çıkışında, yani İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok partili hayata geçişte, seçimlere dayalı iktidar değişiminin gelişmesinde, toplumsal ve ekonomik düzeydeki gelişmelerde, ABD başrol oynamıştır. 1940'ların ikinci yarısı ve özellikle 1950'lerde Türk demokrasisinde yapılan açılımlarda ABD'nin etkisi değişik yollardan gerçekleşmiştir. Bunların en önemlisi, Türkiye'nin yeni kurulan dünya düzeni içindeki jeopolitik konumunun belirlenmesinde ABD'nin oynadığı önemli rol ile ilgilidir: İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzeninde ABD önderliğindeki NATO/Batı ittifakının içinde yer almayı stratejik çıkarları açısından gerekli gören Cumhurbaşkanı İnönü ve diğer siyasetler, bu dünyanın içinde bulunabilmenin ve ABD'nin askeri, ekonomik ve teknolojik yardımlarını alabilmenin temel şartının demokrasiye geçmek olduğunu fark etmişlerdir. Diğer yandan, ABD yönetimleri Türkiye'yi Batı ittifakı içine alabilmek ve ilgili yardımları yapabilmek için "demokrasi şartının" bir avantaj olacağını ileri sürmüşlerdir. Örneğin, 1947 tarihli Truman Doktrininin temel amacı, "demokratik ülkelerin özgürlük ve bağımsızlıklarını korumak" şeklinde özetlenebilir. ABD Kongresi, ABD yardımlarının ancak ABD sistemine (demokrasi ve liberalizm) benzeyen ülkelere verilmesi konusunda genelde hassas olmuştur. Türkiye'de ilk seçimlerin yapılması ve bu yolla iktidar değişiminin gerçekleşmesi ile Türkiye-ABD ilişkilerinin stratejik temellerinin atılmasının aynı yıllara (1945-1960) denk gelmiş olması bir tesadüf değildir. Dolayısıyla Türkiye'de demokrasinin gelişmesinde ABD'nin dolaylı ve önemli bir rolünün olduğu açıktır. (Bu süreçte iç (f)aktörlerin hiçbir payının olmadığını iddia etmediğimizi, hatta bu boyutun daha çok önemli olduğunu tekrar vurgulayalım.)⁴

AB (o zamanki adıyla AET) ülkelerinin bu dönemde (1945-60) Tür-

⁴ Ramazna Gözen, "Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist Bağlantı", Ş.Çalış, İdağı ve R.Gözen (der.) *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi* (Ankara: Liberte, 2001).

kiye'de demokrasinin başlamasına ve gelişmesine herhangi bir etkisinin ya da katkısının olduğu söylenemez. Zira kendilerinin de uluslararası politikada zayıf ve etkisiz konumda olmaları nedeniyle Türkiye-AB ülkeleri arasındaki ilişkiler de ABD ve NATO kapsamında gelişmiş ve büyümüştür.

1960 ve izleyen yıllara baktığımızda, Türkiye'de demokrasinin konsolide olmadığı, askeri darbeler ve diğer anti-demokratik gelişmelerin yoğunlaştığı görülür. Her ne kadar 1960 Anayasasının demokratik açılımlar sağladığı kabul edilse de, bunlar sistemi dönüştürecek kadar etkili ve güçlü olamamıştır. Ve bu dönemde ABD'nin Türkiye'deki anti-demokratik gelişmelere yaklaşımında büyük sorunlar olmuştur. Örneğin, Türkiye'de askeri darbeler geleneğinin gelişmiş ve demokrasinin bu yönden büyük yara almış olmasına rağmen, ABD yönetimleri bu tür anti-demokratik gelişmelere kayıtsız kalmış, darbeleri önleyici bir çaba içine girmemişlerdir. ABD yönetimleri Türkiye'deki tüm askeri darbelerle açıkça olmasa da dolaylı yollardan destek vermişlerdir.⁵ Bu dolaylı yollardan bazıları şunlardır: Birincisi, askeri darbeleri hiçbir şekilde kınamadığı gibi, askeri yönetimler ve kurdukları hükümetlerle yakın ilişkileri olmuştur. Askeri darbe liderleriyle yakın temasa geçerek onların eylemlerinin meşru bir görüntü kazanmasına yol açmıştır. İkincisi, özellikle 1960 ve 1980 darbeleri sonrasında, ABD'nin Türkiye'ye verdiği askeri ve ekonomik destek ve yardımlarda olağanüstü bir artış kaydedilmiştir. Örneğin, 1980 askeri darbesi sonrasında ABD'nin Türkiye'ye verdiği yardım miktarı sürekli artarak 1970'lerdeki yıllık 200 milyon düzeyinden 1980'lerde yıllık 1 milyar dolar düzeyine yükselmiştir.⁶ Üçüncüsü, askeri yönetimler ve onların oluşturduğu anayasal rejimlerin yürütücüsü olan hükümetlerin yaptıkları insan hakları ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi durumlarında, ya sessiz kalmış ya da bu tür ihlalleri yapan hükümetlere karşı etkili yaptırım veya uyarılarda bulunmamıştır.⁷ Ne siyasi partiler ve diğer sivil toplum örgütlerinin kapatılmasına, ne de bu partilerin mensuplarının ve diğer sivil bireylerin haklarının ellerinden alınması ve baskıya maruz kalması durumlarına gereken tepkiyi göstermiştir. Belki diplomatik yollardan "tavsiyelerde" bulunmuş, ama bu tür girişimleri etkili bir sonuç getirememiştir. Mayıs 1982'de Türkiye'yi ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı Alexander Haig ile görüşmesinde General Evren'in Türk-Amerikan ilişkilerinin "altın çağını" yaşadığını ifade etmesi,⁸ bu dönemdeki durumu açıkça or-

⁵ Ibid.

⁶ ABD'nin bu dönemdeki dış yardımları: 1979'da 205 milyon dolar, 1980'de 406 milyon dolar, 1982'de 703 milyon dolar, 1984'de 934 milyon dolar. **US Interests in the Eastern Mediterranean: Turkey, Greece and Cyprus** (ABD Temsilciler Meclisi, Dış İşleri Komitesinin Avrupa ve Orta Doğu Alt Komitesi için hazırlanan Raporu, 13 Haziran 1983, Washington D.C.: US Government Printing Office, 1983, ss.5-8.9

⁷ İhsan Dağı, "İnsan Hakları, Uluslar arası Sistem ve Türk Dış Politikası" İhsan Dağı (der), **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim** (Ankara: Siyasal Yayınları, 1998), s.29'den alınmıştır.

⁸ **Kenan Evren'in Anılar**, Cilt 3, (İstanbul: Milliyet Yayınları), ss.165-169. Bu bilgi, İhsan Dağı, "İnsan Hakları, Uluslar arası Sistem ve Türk Dış Politikası" İhsan Dağı (der), **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim** (Ankara: Siyasal Yayınları, 1998), s.29'den alınmıştır.

Türkiye'ye tekrar üyelik perspektifi vererek, AB yönünde demokratik adımların açılması için yeni bir süreç başlatmıştır. Aynı riskin Türkiye'deki siyasi, toplumsal ve hatta askeri kesimlerce de görüldüğünü söylemek mümkündür. Zira, bu dönemde ortaya çıkan sosyal bölünmelerin yanında ekonomik sistem de çökme noktasına gelmişti. 28 Şubat askeri müdahalesinin sonuçları, toplumsal, siyasal ve ekonomik boyutlarda olumsuz sonuçlar çıkarmıştı.

Dışarıda ve içeride oluşan bu endişelerin örtüşmüş olması sonucu, Türkiye 2001 yılından itibaren AB'ye uyum çerçevesinde büyük bir demokratik açılım yapmıştır. Gerek Koalisyon hükümeti döneminde ama özellikle AKP döneminde, TBMM'nin çıkardığı ve hükümetlerin uyguladığı AB yönündeki siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal reformlar Türkiye'de demokrasi düzeyini istikrarlı bir noktaya getirmiştir.

Bu gelişmelerde sadece AB'nin değil ABD'nin de olumlu etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Zira, aynen AB gibi ABD de, Türkiye'de meydana gelen istikrarsızlığın Türkiye'yi Batıdan uzaklaştıracağından ve bunun ABD'nin çıkarları açısından büyük sorunlar yaratacağından endişe etmiştir. Belki ABD'nin Türkiye'nin AB'ye üye olmasından beklediği başka hesapları ve hedefleri (Truva Atı meselesi) olabilir, ama her iki aktörün de Türkiye'de demokrasinin gelişmesinden memnun olduklarını ve bu yöndeki gelişmelere dolaylı destek vermekte olduklarını söyleyebiliriz. ABD'nin Irak, Afganistan, İran ve Suriye gibi ülkelerle uğraşırken, bir de Türkiye ile uğraşmak istemediğini ve bu nedenle AB'ye üye olarak istikrarlı bir ülke haline gelmesini istediğini söylemek mümkündür. Ama bu demek değildir ki, ABD açısından Türkiye'nin bölgede ve dünyadaki askeri ve stratejik rolü sona ermiştir.

SONUÇ

AB ve ABD'nin Türkiye'deki demokrasiye bakışları ve katkıları büyük oranda farklı olmuştur ve halen olmaya devam etmektedir. AB açısından Türkiye öncelikle ve özellikle Birliğe tam üye olmak isteyen bir ülkedir. Bu nedenle Türkiye'nin de Birliğin standartları, değerleri ve ilkelerine uygun hale gelmesi şarttır. Zira, üye olarak Birliğe girecek bir ülkenin bu Birliğin düzenini bozmaması veya zarar vermemesi için onun kurallarına uyması kaçınılmazdır. Demokrasi ve benzeri değerlerin AB'nin ana özelliği olması nedeniyle, Türkiye'nin de demokrasi ve benzeri değerleri benimsemesini istemesi ve hatta bu yönde baskı yapmasından ve yönlendirmesinden daha doğal bir şey yoktur. Ama diyelim ki, Türkiye AB'ye aday bir ülke değil veya AB Türkiye'yi üye olarak almak istemiyor...Bu durumda dahi AB'nin Türkiye'de demokrasi ve benzeri değerlerin güçlenmesi ve yerleşmesini istemesi ve bu yönde Türkiye'ye baskı ve yönlendirme yapması da beklenen bir şeydir. Çünkü; Türkiye'de demokrasinin varlığı AB'nin Güvenlik Toplumunun ayakta kalabilmesi ve zarar görmemesi için gerekli bir şeydir. Zira, demokrasinin olmadığı ve bunun yerine kaos, istikrarsızlık, insan hakları ihlalleri sonucunda sosyal ve siyasal sorunların hakim olduğu bir Türkiye, coğrafi nedenlerle AB'nin Güvenlik Toplumunu rahatsız edecek gelişmelere yol açacaktır. Son on yılda sıklıkla görüldüğü gibi; Türkiye'deki problemler,

göç, iltica, kaçakçılık, ekonomik ve ticari atalet gibi kanallarla AB'ye olumsuz şekilde yansiyacaktır. Kısacası, doğu komşusunda problemler olan AB'nin huzur ve rahat içinde yaşaması mümkün olmayacaktır. Halbuki, tersinden düşündüğümüzde, Türkiye'de demokrasi ve istikrarın olması, hem Türkiye'den gelecek zararları yok edecek, hem de Türkiye üzerinden Ortadoğu, Akdeniz, Kafkaslar ve Orta Asya ve hatta tüm İslam dünyasında olumlu gelişmelerin olması ihtimali yüksek olacaktır. İşte bu nedenlerle AB, Türkiye'nin sadece demokratikleşmesini değil aynı zamanda demokratik bir yapıyla AB içinde bulunmasını hedefler; Türkiye'nin demokratik yönde reformlar yapmasını ister ve bekler.

ABD'nin Türkiye'deki demokratik gelişmeye bakışı ise, tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de "ABD'nin stratejik çıkarları" çerçevesinde olmuştur. ABD açısından, başka müttefiklerinde olduğu gibi, Türkiye'de demokrasinin var olması iyi bir şeydir ve desteklenmelidir. Zira böylece ABD'nin değerleri tüm dünyaya yayılacak, yayıldıkça ABD'nin ekonomik, siyasi ve hatta askeri çıkarları daha da güçlenecektir. Ama, ABD için daha önemli olan, demokrasi olsun ya da olmasın, Türkiye ile stratejik ilişkilerinin kesintiye uğramadan sürdürülmesidir. Bu nedenle, Türkiye iç ve dış politikasındaki gelişmeler ve demokrasi süreci, Türkiye'yi ABD'den uzaklaştırıyorsa ve stratejik ilişkileri koparma riski taşıyorsa, yani kısacası "demokrasi iç ve dış politikada istikrarsızlığa" yol açıyorsa, o zaman istikrarın sürdürülmesi uğruna anti-demokratik gelişmelerin, örneğin askeri darbe, insan hakları ihlali, devletçilik ve hatta otoriter ve totaliter bir sistemin bulunması çok önemli değildir.

Halbuki bu tür gelişmeler, istikrarsızlığı daha da artıran gelişmelerdir. Askeri darbelerin ve diğer anti-demokratik rejimlerin orta ve uzun vadede daha büyük istikrarsızlığa yol açtığı bizzat ABD dış politika tarihinde İran, Nikaragua ve Filipinler örneklerinde görülmüştür. Daha önce ABD'nin yakın müttefiki olan bu ülkelerde ABD'nin baskıcı yönetimleri desteklemesi, sonuçta ABD karşıtı gelişmelere yol açmıştır.¹² İşte bu nedenledir ki; AB'nin "Güvenlik Toplumu" modeli ya da anlayışı, Türkiye'de istikrarın, güvenliğin, barışın ve refahın garantisi iken, ABD'nin "Güvenlik Devleti" modeli ya da anlayışı istikrarsızlığın, kaosun, çatışmaların ve yoksulluğun nedenidir. ABD'nin de bunu anlamasında yarar vardır.

¹² Sara Steinmetz, **Democratic Transition and Human Rights: Perspectives on US Foreign Policy** (New York: State University of New York Press, 1994).

Türkiye'ye tekrar üyelik perspektifi vererek, AB yönünde demokratik adımların açılması için yeni bir süreç başlatmıştır. Aynı riskin Türkiye'deki siyasi, toplumsal ve hatta askeri kesimlerce de görüldüğünü söylemek mümkündür. Zira, bu dönemde ortaya çıkan sosyal bölünmelerin yanında ekonomik sistem de çökme noktasına gelmişti. 28 Şubat askeri müdahalesinin sonuçları, toplumsal, siyasi ve ekonomik boyutlarda olumsuz sonuçlar çıkarmıştı.

Dışarıda ve içeride oluşan bu endişelerin örtüşmüş olması sonucu, Türkiye 2001 yılından itibaren AB'ye uyum çerçevesinde büyük bir demokratik açılım yapmıştır. Gerek Koalisyon hükümeti döneminde ama özellikle AKP döneminde, TBMM'nin çıkardığı ve hükümetlerin uyguladığı AB yönündeki siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal reformlar Türkiye'de demokrasi düzeyini istikrarlı bir noktaya getirmiştir.

Bu gelişmelerde sadece AB'nin değil ABD'nin de olumlu etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Zira, aynen AB gibi ABD de, Türkiye'de meydana gelen istikrarsızlığın Türkiye'yi Batıdan uzaklaştıracağından ve bunun ABD'nin çıkarları açısından büyük sorunlar yaratacağından endişe etmiştir. Belki ABD'nin Türkiye'nin AB'ye üye olmasından beklediği başka hesapları ve hedefleri (Truva Atı meselesi) olabilir, ama her iki aktörün de Türkiye'de demokrasinin gelişmesinden memnun olduklarını ve bu yöndeki gelişmelere dolaylı destek vermekte olduklarını söyleyebiliriz. ABD'nin Irak, Afganistan, İran ve Suriye gibi ülkelerle uğraşırken, bir de Türkiye ile uğraşmak istemediğini ve bu nedenle AB'ye üye olarak istikrarlı bir ülke haline gelmesini istediğini söylemek mümkündür. Ama bu demek değildir ki, ABD açısından Türkiye'nin bölgede ve dünyadaki askeri ve stratejik rolü sona ermiştir.

SONUÇ

AB ve ABD'nin Türkiye'deki demokrasiye bakışları ve katkıları büyük oranda farklı olmuştur ve halen olmaya devam etmektedir. AB açısından Türkiye öncelikle ve özellikle Birliğe tam üye olmak isteyen bir ülkedir. Bu nedenle Türkiye'nin de Birliğin standartları, değerleri ve ilkelerine uygun hale gelmesi şarttır. Zira, üye olarak Birliğe girecek bir ülkenin bu Birliğin düzenini bozmaması veya zarar vermemesi için onun kurallarına uyması kaçınılmazdır. Demokrasi ve benzeri değerlerin AB'nin ana özelliği olması nedeniyle, Türkiye'nin de demokrasi ve benzeri değerleri benimsemesini istemesi ve hatta bu yönde baskı yapmasından ve yönlendirmesinden daha doğal bir şey yoktur. Ama diyelim ki, Türkiye AB'ye aday bir ülke değil veya AB Türkiye'yi üye olarak almak istemiyor...Bu durumda dahi AB'nin Türkiye'de demokrasi ve benzeri değerlerin güçlenmesi ve yerleşmesini istemesi ve bu yönde Türkiye'ye baskı ve yönlendirme yapması da beklenen bir şeydir. Çünkü; Türkiye'de demokrasinin varlığı AB'nin Güvenlik Toplumunun ayakta kalabilmesi ve zarar görmemesi için gerekli bir şeydir. Zira, demokrasinin olmadığı ve bunun yerine kaos, istikrarsızlık, insan hakları ihlalleri sonucunda sosyal ve siyasi sorunların hakim olduğu bir Türkiye, coğrafi nedenlerle AB'nin Güvenlik Toplumunu rahatsız edecek gelişmelere yol açacaktır. Son on yılda sıklıkla görüldüğü gibi; Türkiye'deki problemler,

göç, iltica, kaçakçılık, ekonomik ve ticari atalet gibi kanallarla AB'ye olumsuz şekilde yansiyacaktır. Kısacası, doğu komşusunda problemler olan AB'nin huzur ve rahat içinde yaşaması mümkün olmayacaktır. Halbuki, tersinden düşündüğümüzde, Türkiye'de demokrasi ve istikrarın olması, hem Türkiye'den gelecek zararları yok edecek, hem de Türkiye üzerinden Orta-doğu, Akdeniz, Kafkaslar ve Orta Asya ve hatta tüm İslam dünyasında olumlu gelişmelerin olması ihtimali yüksek olacaktır. İşte bu nedenlerle AB, Türkiye'nin sadece demokratikleşmesini değil aynı zamanda demokratik bir yapıyla AB içinde bulunmasını hedefler; Türkiye'nin demokratik yönde reformlar yapmasını ister ve bekler.

ABD'nin Türkiye'deki demokratik gelişmeye bakışı ise, tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de "ABD'nin stratejik çıkarları" çerçevesinde olmuştur. ABD açısından, başka müttefiklerinde olduğu gibi, Türkiye'de demokrasinin var olması iyi bir şeydir ve desteklenmelidir. Zira böylece ABD'nin değerleri tüm dünyaya yayılacak, yayıldıkça ABD'nin ekonomik, siyasi ve hatta askeri çıkarları daha da güçlenecektir. Ama, ABD için daha önemli olan, demokrasi olsun ya da olmasın, Türkiye ile stratejik ilişkilerinin kesintiye uğramadan sürdürülmesidir. Bu nedenle, Türkiye iç ve dış politikasındaki gelişmeler ve demokrasi süreci, Türkiye'yi ABD'den uzaklaştırıyorsa ve stratejik ilişkileri koparma riski taşıyorsa, yani kısacası "demokrasi iç ve dış politikada istikrarsızlığa" yol açıyorsa, o zaman istikrarın sürdürülmesi uğruna anti-demokratik gelişmelerin, örneğin askeri darbe, insan hakları ihlali, devletçilik ve hatta otoriter ve totaliter bir sistemin bulunması çok önemli değildir.

Halbuki bu tür gelişmeler, istikrarsızlığı daha da artıran gelişmelerdir. Askeri darbelerin ve diğer anti-demokratik rejimlerin orta ve uzun vadede daha büyük istikrarsızlığa yol açtığı bizzat ABD dış politika tarihinde İran, Nikaragua ve Filipinler örneklerinde görülmüştür. Daha önce ABD'nin yakın müttefiki olan bu ülkelerde ABD'nin baskıcı yönetimleri desteklemesi, sonuçta ABD karşıtı gelişmelere yol açmıştır.¹² İşte bu nedenledir ki; AB'nin "Güvenlik Toplumu" modeli ya da anlayışı, Türkiye'de istikrarın, güvenliğin, barışın ve refahın garantisi iken, ABD'nin "Güvenlik Devleti" modeli ya da anlayışı istikrarsızlığın, kaosun, çatışmaların ve yoksulluğun nedenidir. ABD'nin de bunu anlamasında yarar vardır.

¹² Sara Steinmetz, **Democratic Transition and Human Rights: Perspectives on US Foreign Policy** (New York: State University of New York Press, 1994).